

aşamasında yürürlükten kalkmış mevzuata da yer verilmiş, böylece birinci tertipte takip edilen yol terk edilmiştir. Bu arada 1302-1336 (1884-1918) yılları arasındaki boşluğu doldurmak amacıyla 15 Muharrem 1289 - 8 Receb 1325 (25 Mart 1872 - 17 Ağustos 1907) tarihleri arasında kabul edilmiş, ancak birinci ve ikinci tertip *Düstur*'lara alınmamış yetmiş iki kanun, nizamnâme ve tâlimatnâmeyi içine alan tek ciltlik bir mütemmim yayımlanmıştır (İstanbul 1335 / 1333 r.).

Yeni Türk devletinin hukukî mevzuatı üçüncü tertip *Düstur*'u oluşturmıştır. 23 Nisan 1920 - 27 Mayıs 1960 tarihleri arasındaki mevzuat Ankara'da yine yılda bir cilt olmak üzere kırk bir cilt halinde yayımlandı. Üçüncü tertipten itibaren *Düstur*'da kanun ve nizamnâmeler, devletler arası sözleşme ve antlaşmalar, tekel hakkı tanıyan sözleşme ve imtiyaznâmeler, kanunların yorumuyla ilgili Türkiye Büyük Millet Meclisi kararları, nizamnâmelerin yorumuyla ilgili Danıştay kararları, bakanlar kurulunca onaylanan sözleşmeler, Yargıtay ihtidadi birleştirme kararları yayımlanmaktadır.

27 Mayıs 1960 - 1 Kasım 1961 arası 27 Mayıs İhtilâli dönemi mevzuatı bir ciltte dördüncü tertip olarak toplanmıştır. 1 Kasım 1961'den başlayıp halen devam etmekte olan beşinci tertip *Düstur*'da yılda bir cilt olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin hukukî mevzuatının yayımlanmasına devam edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevdet, *Tezâkir*, Ankara 1986, IV, 74; *Düstur*, Birinci tertip, c. V, İkinci tertip, Üçüncü tertip, Dördüncü tertip, Beşinci tertip mukaddimeleri.

M. AKİF AYDIN

DÜSTÜRNÂME-i ENVERİ

(دستورنامہ انوری)

XV. yüzyılda yazılmış
manzum tarih.

XV. yüzyıl ortalarında yaşadığı anlaşılan Enverî tarafından kaleme alınmıştır. Müellifin hayatı hakkında bilinenler tamamen kendi eserine dayanır. Tam künyesi bilinmediği gibi Enverî adı da onun mahlasıdır. *Düstûrnâme*'nin mukaddime ve metninden anlaşıldığına göre Enverî Arapça, Farsça öğrenmiş, zamanının ilimlerini bir dereceye kadar tahsil etmiş, bu arada bazı tarih kitaplarını okumuş orta derecede bir şairdir. Eserin mukaddimesinde, Fâtih Sultan Mehmed

adına daha önce *Teferrücnâme* adıyla bir tarih kitabı kaleme aldığını yazan (s. 4) Enverî, daha sonra da hâmisî Mahmud Paşa adına *Düstûrnâme*'yi hazırladığını, onun ve Fâtih'in maiyetinde birçok sefere katıldığını belirtir. Gerçekten eserin birçok yerinde ifade ettiği gibi 866 (1461-62) yılında Eflak seferine katılmış, Midilli adasının fethinde hazır bulunmuş, hatta fetih sonrası ilk ezanı okumuş, ertesi yıl da Bosna seferine ve Yayça muhasarasına iştirak etmiştir (s. 100 vd.).

Enverî *Düstûrnâme*'yi Zilhicce 869'da (Ağustos 1465) telif etmiş (s. 108), telif sebebini ise belirtmemiştir. Ancak eserin yaridan fazlasını oluşturan Aydınoğulları tarihi, özellikle Umur Bey'in (1334-1348) gazâ ve fetihlerinin geniş olarak anlatılması kitabın yazılmasının başlıca sebebi olduğu söylenebilir.

Mesnevi tarzında yazılan ve 3730 beyitten ibaret olan eser, esas olarak bir mukaddime ile üç ana bölümden oluşmaktadır. Mahmud Paşa'ya ithafın ve fihrist kısmının yer aldığı mukaddimeden sonra gelen ana bölümlerden birincisi peygamberler ve İslâm tarihine dair olup kendi içinde "bab" adı altında on yedi kısma ayrılmaktadır. Bu bablarda kısaca peygamberlerden, Pişdâdiler, Keyânîler, Eşkânîler, Sâsânîler, Hz. Muhammed, Hulefâ-yi Râsîdin, Ermevîler, Abbâsîler, Saffârîler ve Sâmânîler'den, Gaznelîler, Deylemîler, Kuhistan melikleri yani İsmâîlîler, Selçuklular, Salgurlular, Hârizmşahlar ve Moğollar'dan bahsedilmektedir. On yedinci babın sonunda ebced hesabıyla meşhur olayların tarihlerine delâlet eden manzum tarihler yer almaktaysa da bunların çoğu yanlıştır. Eserin ikinci ve en uzun ana bölümü on sekizinci bab olup burada Aydınoğulları Beyliği'nin tarihçesi, özellikle Umur Bey'in gazâ ve fetihleri anlatılmaktadır. Son dört bab ise eserin üçüncü ana bölümünü oluşturmaktadır. Bunlardan on dokuzuncu babda özellikle Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın (ö. 1357) Rumeli'deki fetihleriyle 1402 Ankara Savaşı ve sonrası hadiseleri olmak üzere Fâtih'e kadar gelen devrin önemli olayları, yirminci babda 1464 ortalarına kadar Fâtih Sultan Mehmed devri olayları anlatılmıştır. Son iki bab Mahmud Paşa'nın seferleriyle methine tahsis edilmiştir.

Düstûrnâme-i Enverî'nin başlıca kaynağı Beyzâvî'nin (ö. 685 / 1286) *Nizâmü't-tevârih*'idir. Selçuklular kısmını yazar-

ken Garsünnî'ne Muhammed b. Hilâl es-Sâbî'nin tarihiyle bunu ihtisar eden Sibt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-zamân*'ını kullanan Enverî ayrıca Zonaras, Cédrenos ve Glykas gibi Bizans tarihçilerinin eserlerinden de faydalanmış olmakla birlikte yine *Nizâmü't-tevârih*'i esas almıştır. *Düstûrnâme*'nin en önemli ve en geniş bölümü olan Aydınoğulları'na dair on sekizinci babın kaynağı için Enverî, Umur Bey'in ümerâsından Hâce Selmân'ın dışında (s. 20, 57) herhangi bir kimseden söz etmez. Bu bölümün başlıca kaynağının Hâce Selmân'ın günümüze ulaşmayan destan tarzında bir eseri olduğu veya Enverî'nin bu zatın şifâhen verdiği bilgileri değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Osmanoğulları ile ilgili bölümü ise Semerkandî nisbeli bir müellifin yine günümüze ulaşmamış eserinden nakleden Enverî (s. 6) bu kaynağı hakkında da bilgi vermemektedir. Bu bölümü yazarken Ahmedî'nin *İskendernâme* adlı mesnevisinin bir bölümünü teşkil eden *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân*'ı ile Karamanî Mehmed Paşa'nın *Tevârihu's-selâtin* adlı eserini kullanması kuvvetle muhtemel olan *Düstûrnâme* müellifinin ayrıca tarihî takvimlerden faydalanmış olması da mümkündür.

Düstûrnâme'nin en önemli özelliği, Aydınoğulları tarihine dair ayrıntılı bilgi veren yegâne eser olmasıdır. On sekizinci babda verilen bu bilgilerin Bizans ve Latin kaynakları ile uygunluğu, özellikle Latin kaynaklarında pek kısa geçirilen olayları geniş olarak ihtiva etmesi, eserin sadece Anadolu için değil Akdeniz dünyası için de önemini arttırmaktadır. Ayrıca Selçuklu, Hârizmşah ve Moğol devletleriyle ilgili kısımlarda da başka kaynaklarda olmayan bilgiler bulunmaktadır. İlk Osmanlı tarihlerinden olması ve kaynağının günümüze ulaşmaması esere bu hânedan için de kaynak değeri kazandırmaktadır. Bu bölümün önemli konularından birisi de Osmanoğulları'nın aslı ve şeceresidir.

Eserin bugüne ulaşan iki nüshası mevcuttur. Bunlardan ilki Paris Bibliothèque Nationale'de kayıtlı olup (Ancien Fonds, nr. 250) bu nüshanın tarihî değeri olmayan İlkçağ'da kurulmuş bazı devletlerle ilgili kısımları hariç Selçuklu, Hârizmşah, Moğollar, Aydınoğulları ve Osmanlılar'la ilgili bölümleri Mükrimin Halil (Yınanç) tarafından önsöz ve girişsiz olarak eski harflerle 1928 yılında neşredilmiştir. Eser hakkında değerlendirmeler ve Ay-

DÜSTÜRNÂME-i ENVERİ

dinoğulları'yla ilgili kısmın tarihi kıymeti-ne dair yine aynı müellif tarafından 1930 yılında "Medhal" adı altında ayrıca bir çalışma daha yayımlanmıştır. Diğer nüsha ise İzmir Millî Kütüphanesi'nde bulunmakta olup (nr. 22/401) ilk defa Himmet Akın tarafından ilim âlemine tanıtılmıştır (*Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, s. XI-XII). Bu nüshanın son sayfasındaki tarih 894'tür (1489). Tamamı 140 varak olan bu nüshanın Aydınoğulları'na ait kısmının yazı stili daha eskidir, Osmanlı tarihi kısmı ise rik'a yazı ile sonradan eklenmiştir. Bu nüsha ile Paris nüshasının Aydınoğulları'na ait kısmı karşılaştırılacak suretiyle Irène Mélikoff-Sayar tarafından yayımlanmış ve Fransızca'ya tercüme edilmiştir (*Le Destân d'Umûr Pacha [Düstürnâme-i Enverî]*, Paris 1954). Ayrıca P. Lemerle tarafından, burada geçen olaylar Bizans ve Batı kaynakları ile karşılaştırılarak eser hakkında bir değerlendirme de yapılmıştır (*L'Emirat d'Aydin Byzance et l'Occident, recherches sur "La Geste d'Umur Pacha"*, Paris 1957).

BİBLİYOGRAFYA:

Düstürnâme-i Enverî (nşr. Mükrimin Halil), İstanbul 1928, tür.yer.; a.e.: *Le Destân d'Umûr Pacha* (nşr. ve trc. I. Mélikoff-Sayar), Paris 1954; Mükrimin Halil, *Düstürnâme-i Enverî: Medhal*, İstanbul 1930, tür.yer.; P. Lemerle, *L'Emirat d'Aydin Byzance et l'Occident, recherches sur "La Geste d'Umur Pacha"*, Paris 1957; Babin-ger (Üçok), s. 445-446; Himmet Akın, *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, s. XI-XII; Necib Asım [Yazıkız], "Düstürnâme-i Enverî", *TTEM* (yeni seri), 1/5 (1930-31), s. 83-86; V. L. Ménage, "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı" (trc. Salih Özbaran), *TED*, sy. 9 (1978), s. 234.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

DÜSTÜRÜ'İ-AMEL

(Düstenur el-Amel)

Kâtib Çelebi'nin

(ö. 1067/1657)

devlet düzeni ve devletin
islahına dair eseri.

Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılın sonlarından itibaren içine düştüğü ekonomik ve sosyal bunalım, idarî zaaf dönemin ileri gelenlerini, bazan padişah veya diğer idarecilerin istekleri üzerine, devleti bu durumdan kurtaracak çare ve tedbirleri ihtiva eden risâleler, lâyhalar kaleme almaya sevk etmişti. Kâtib Çelebi de sağlam tarih bilgisi ve fikrî yapısı yanında devlet hizmetindeki tecrübesinden de faydalanarak görüşlerini bir risâle halinde kaleme aldı. Diğer islahat

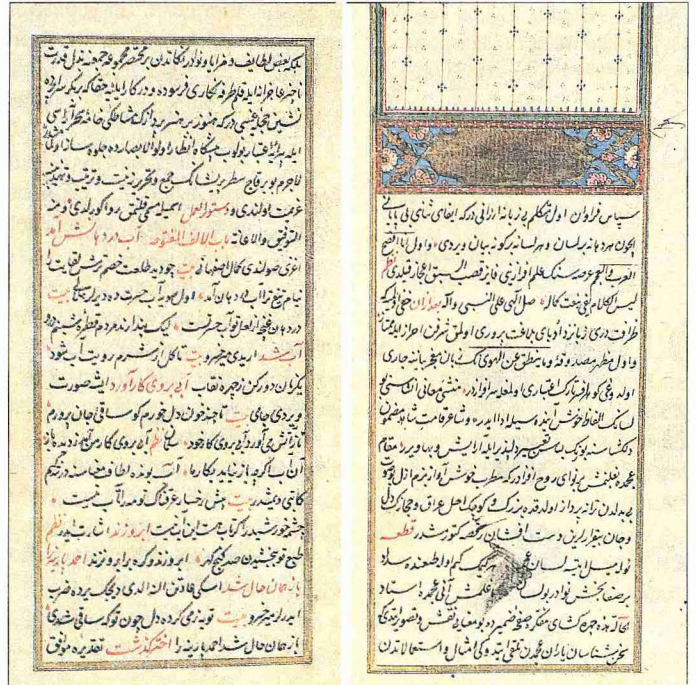
yazarlarından farklı olarak devlet idaresi ve felsefesine temas ettiği, fikir ve zihniyet değişikliğini savunduğu risâlesinin önsözünde, IV. Mehmed'in saltanatı sırasında Osmanlı mâliyesinin buhranlı bir döneme girmesi üzerine Veziriazam Tarhuncu Ahmed Paşa'nın gayretleriyle, bütçenin denkleştirilmesine yönelik çalışmalar yapmak için 19 Rebîulâhîr 1063'te (19 Mart 1653) başdefterdar Zurnazen Mustafa Paşa'nın başkanlığında toplanan divanda hazır bulunduğunu belirten Kâtib Çelebi, divan üyelerinin konuya dair görüş ve tekliflerini yazılı olarak sunmaları yönünde alınan karar uyarınca kendisinin de konuyla ilgili düşüncelerini bir rapor halinde sunmak üzere *Düstürü'l-amel li-islâhi'l-halel* adlı risâleyi yazdığını ifade eder. Bununla birlikte Naîmâ'ya göre o dönemde doğru söze kulak verip gereğini yerine getirmeye hazır devlet adamları bulunmadığından Kâtib Çelebi raporunu yetkililere iletmemişti. *Fezleke*'deki kayıta da Kâtib Çelebi, ancak üç yıl sonra Şeyhülislâm Hüsâmzâde Abdurrahman Efendi'nin raporu kendisinden alarak padişaha sunduğunu, fakat rapora itibar edilmeyeceğini bildiği için bu gelişmeyi önemsemediğini, zamanla bir padişahın bunu görüp dikkate alacağı ve faydalanaacağı ümidini taşıdığını yazar (*Fezleke*, II, 384 vd.; Naîmâ, V, 283).

Kâtib Çelebi'nin devlet felsefesine dair görüşlerinin bir özeti olan eser, telif sebebini anlatan bir mukaddimeden son-

ra üç fasıl, bir netice ve neticetü'n-netice ile maliyenin düzeltilmesine ilişkin başlıca tedbirleri içeren "Tenbih ve Tebsir" adlı bölümden oluşur.

Mukaddimede, İbn Haldûncu bir yaklaşımla fertler gibi cemiyetlerin ömrünün de gelişme, duraklama ve gerileme şeklinde üç merhaleli bulunduğu, ancak çeşitli tedbirlerin alınmasıyla bu ömrün uzatılabileceği belirtilir.

Geleneksel İslâm devlet anlayışına göre reâyâ Allah'ın padişah ve emirlere bir emanetidir. Kâtib Çelebi, reâyânın ahvaline ayrılan birinci fasılda beşerî cemiyetin dört temel unsurdan (ulemâ, asker, tüccar ve reâyâ) oluştuğunu belirterek insanın bio-psişik yapısı ile cemiyetin sosyal yapısı arasında ilişki kurar. Tıpkı beden gibi sosyal unsurlar arasında da bir âhenk sağlanması, her sınıf ve zümrenin kendisinden beklenen fonksiyonları gerçekleştirebilmesi için mevcut imkân ve fırsatların adaletle uygun şekilde hazırlanması gerektiğini ifade eder. Nitekim Kanûnî Sultan Süleyman döneminde köy ve kasabalardan şehre göçe izin verilmeyerek hem ziraatın zayıflaması önlenmiş, hem de İstanbul'da imar faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesine imkân sağlanmıştır. Ancak daha sonraları, özellikle Celâli isyanları sırasında halk şehirlere göç etmek zorunda kalmıştır. Kâtib Çelebi kendi döneminde İstanbul'un etrafının dolduğundan yakını; ayrıca 1045'ten (1635) beri on iki yıl süreyle dolaştığı Osmanlı ülke-

Kâtib
Çelebi'nin
*Düstürü'l-
amel
li-islâhi'l-
halel* adlı
risâlesinin
ilk iki sayfası
(İÜ Ktp., TY,
nr. 2604)